

ЕЛИЗАВЕТА БАРАНЬ*–СТЕПАН ЧЕРНИЧКО**

Дослідження українсько-угорських міжмовних контактів у Закарпатському угорському інституті ім. Ференца Ракоці II

Rezümé Az ukrán–magyar nyelvi kapcsolatok vizsgálata az egyik fő kutatási tárgyat képezi a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Filológiai Tanszéken zajló munkáknak. A téma vizsgálatának eredményeiről számos tudományos publikáció jelent meg rangos hazai és nemzetközi folyóiratban. A tanulmány három részből tevődik össze: 1. a két- és többnyelvűség szociolingvisztikai vizsgálata a kárpátaljai magyarok körében; 2. az ukrán nyelv hatása a helyi magyar nyelvváltozatokra; 3. magyar lexikális elemek a kárpátaljai regionális ukrán irodalomban.

Резюме У статті розглядаються питання українсько-угорських міжмовних контактів на Закарпатті на основі досліджень, які проводяться викладачами Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II. Показані результати соціолінгвістичних досліджень серед угорського населення Закарпаття, а також вплив угорської мови на лексику творів закарпатських письменників.

Проблема угорсько-українських міжмовних контактів досліджувалася як українськими мовознавцями (Й. Дзендзелівський, В. Німчук, П. Чучка, О. Рот, П. Лизанець, В. Лавер, В. Орос, С. Ковтюк), так і угорськими (Л. Чопей, Е. Балецький, Ш. Мокань, А. Деже, А. Кіш, І. Удварі). Тема не втратила актуальності, адже народи-сусіди і сьогодні перебувають у тісних економічних, політичних та культурних зв'язках. Упродовж століть українські лексеми постійно потрапляли у мову закарпатських угорців, і навпаки, угорська мова мала вплив на закарпатські українські говори (на сьогодні вже неінтенсивний).

Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II (далі ЗУІ) – вищий навчальний заклад України III рівня акредитації – був створений у 1996 році за клопотанням громадських організацій угорської національної меншини Закарпаття у місті Берегово. Як і у всіх вищих навчальних закладах, у ЗУІ від перших днів існування, поряд із навчальним процесом, розпочалась і науково-дослідницька робота. Основний напрямок наукових досліджень нашого закладу – вивчення українсько-угорських міжмовних контактів. Дослідження цієї теми проводяться на базі кафедри філології ЗУІ та науково-дослідного центру інституту ім. Антонія Годинки.

Угорсько-українські міжмовні контакти вже були предметом вивчення мовознавців [див. 11; 12; 22; 42].

Науковці здебільшого вивчали вплив української мови на угорські говори Закарпаття та вплив угорської мови на українські говори. Інші типи міжмовних контактів досліджувалися значно менше.

Основні напрями дослідження українсько-угорських міжмовних контактів у ЗУІ:

1. Комунікативна потужність угорської, української та російської мов серед угорського населення Закарпатської області.

* Аспірант Будапештського університету ім. А. Етвеш, старший викладач Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II.

** Кандидат філологічних наук, проректор з навчальної роботи Закарпатського угорського інституту ім. Ф. Ракоці II.

2. Вплив української мови на місцеві варіанти угорської мови з точки зору соціолінгвістики.
3. Дослідження угорських запозичень у літературних творах українських письменників Закарпаття.

При вивченні цих тем використовується метод соціолінгвістичного аналізу зібраного матеріалу, який має такі складники:

- а) вивчення документальних джерел;
- б) опрацювання та систематизація наукових праць і матеріалів, розміщених у ЗМІ;
- в) аналіз даних соціолінгвістичних анкетувань та інтерв'ю;
- г) узагальнення використаних даних та зібраного лінгвістичного матеріалу у вигляді таблиць, рисунків (графіків) та карт, що робить результати дослідження більш наочними;
- г) аналіз лексики художніх творів закарпатських українських письменників із точки зору угорсько-української мовної інтерференції;
- д) виявлення частоти вживання гунгаризмів письменниками різних історичних періодів;
- е) з'ясування стилістичної ролі гунгаризмів в українських художніх творах.

У першій частині нашої статті міститься детальний аналіз комунікативної потужності угорської, української та російської мов серед угорського населення Закарпатської області, йдеться про вплив української мови на місцеві варіанти угорської мови з точки зору соціолінгвістики. У другому розділі маємо на меті показати вплив угорської мови на лексику художніх творів українських письменників Закарпаття ХХ – ХХІ століття.

У першому розділі статті опираємося на дані проведених нами двох соціолінгвістичних опитувань. Перше з них проведено у 1996 році серед угорців 7 різних країн (Угорщина, Словаччина, Україна, Румунія, Сербія (тоді ще Югославія), Словенія, Австрія). Усього було 846 респондентів, серед них в Угорщині – 107, Австрії – 60, Словаччині – 108, Україні – 144, Румунії – 216, Сербії – 144, Словенії – 67.

Друге анкетування було проведено у 2003 році на репрезентативній вибірці угорськомовного населення Закарпаття віком від 18 років. Кількість респондентів складала 513 осіб.

Крім результатів анкетування, використано також і матеріали інтерв'ю, які провели з угорськими респондентами Закарпаття у 2003–2007 роках.

Методом дослідження є соціолінгвістичне анкетування, соціолінгвістичне інтерв'ю, аналіз та синтез результатів власних наукових досліджень та здобутків інших мовознавців у цій галузі. Застосовано, зокрема, і такі загальнонаукові методи, як аналітично-синтетичний та описовий.

1. Для вивчення мовної ситуації багатонаціонального та багатомовного середовища важливо визначити ступінь поширеності кожної мови. За умов користування двома або більше мовами на одній території особливо важливим для виживання, збереження мови національної меншини є її комунікативна потужність. Комунікативна потужність мови визначається за кількістю комунікативних сфер, які обслуговує кожна мова [32: 67–88].

За даними соціолінгвістичних опитувань угорське населення Закарпаття

вдома та в сім'ї користується переважно рідною (угорською) мовою (див. Рис. № 1–2).

Рис. № 1. Якою мовою ви спілкуєтесь ...
(144 респондентів)

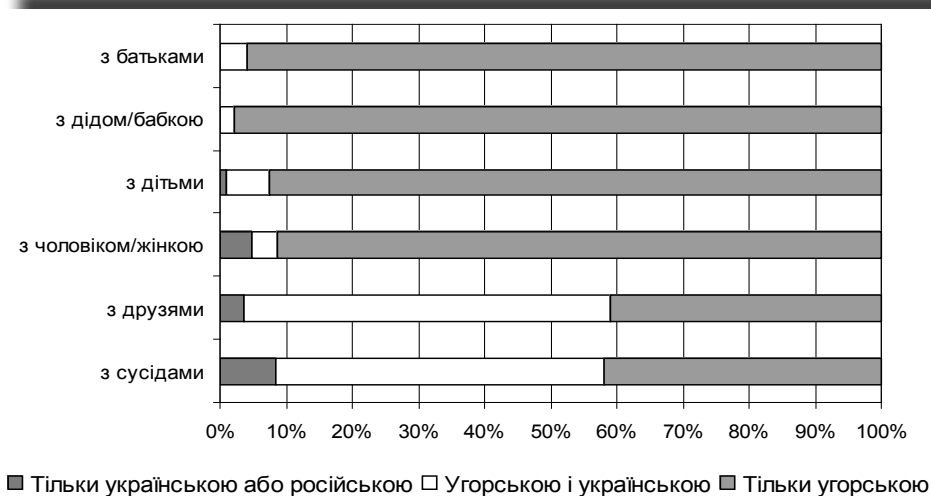

Рис. № 2. Відповіді учнів 10-12 класів шкіл з угорською мовою навчання Закарпаття на запитання: Якою мовою ви користуєтесь у сім'ї?
(595 респондентів)

Українську та російську мови угорське населення Закарпаття використовує хіба що на роботі та при зв'язках із державними установами (міліцією, органами місцевої влади тощо); інформаційний простір для угорців області переважно двомовний або тримовний, а духовне життя в основному угорськомовне (див. Рис. № 3–4).

Рис. № 3. Якою мовою ви спілкуєтесь ...
(144 респондентів)

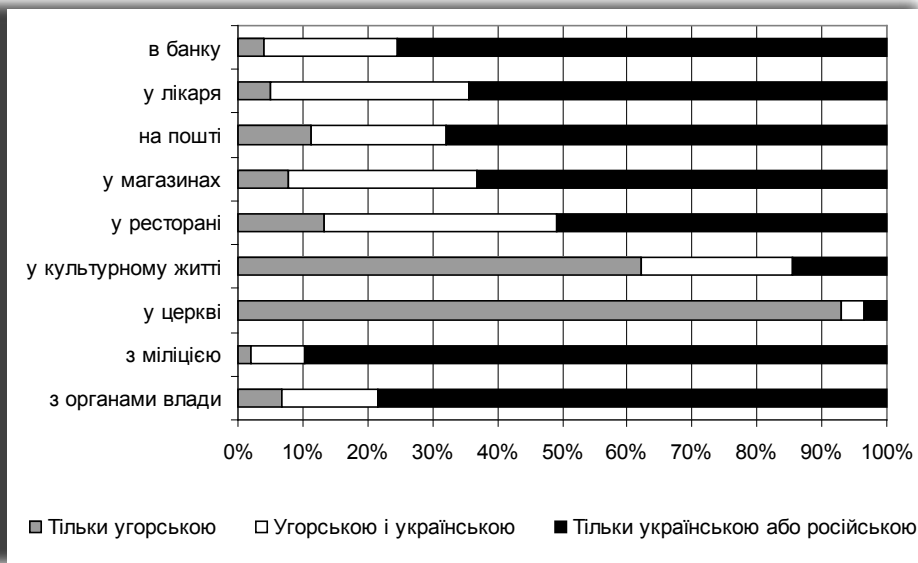
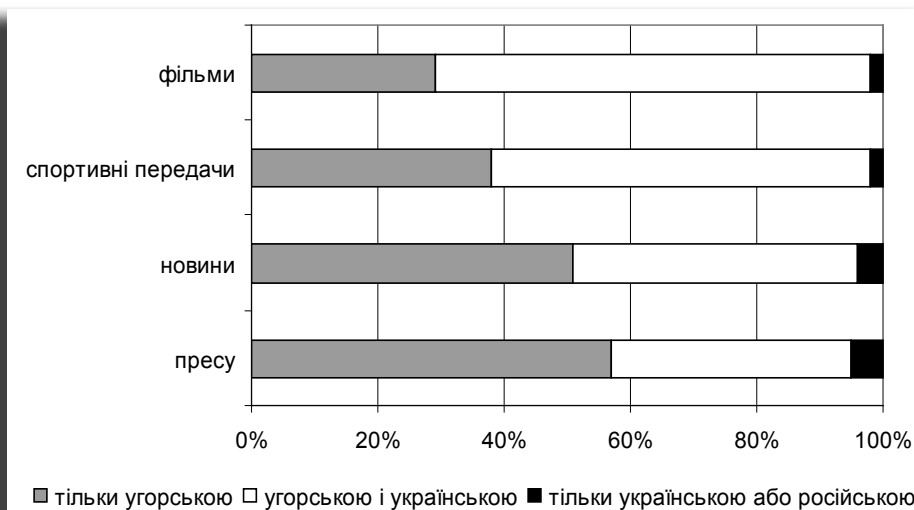

Рис. № 4. Якою мовою ви читаєте, дивитесь...
(144 респондентів)

У публічних сферах угорсько-українська двомовність діє на практиці: у більшості сіл та міст вивіски, реклами двомовні; у школах з угорською мовою навчання документація ведеться двома мовами (українською та угорською).

Анкетування, яке було проведено у 2003 році, показує, що порівняно з 1966 роком функціональне навантаження української мови збільшилось, а

російська мова стала менш уживаною серед угорського населення Закарпаття. Це означає, що українська мова поступово бере на себе функції державної мови. Комунікативна потужність угорської мови не змінилася: вона залишається мовою сім'ї, релігії та культурного життя, хоча до певної міри вживається і в державних установах. Аналіз даних показує, що є функціональний розподіл вживання угорської та української/російської мов. Угорське населення частково Закарпаття є багатомовним.

2. Найбільшому впливові піддається мова при контактуванні із близькостпорідненою мовою. Коли ж мови характеризуються глибокими структурними та генеалогічними відмінностями, то можливість впливати одна на одну значно менша. Українська і угорська мови не є близькостпорідненими, але вони контактують між собою на сучасній території Закарпаття здавна. За типологічною класифікацією українська мова належить до групи флективних мов, а угорська – до аглютинативних. За генеалогічною класифікацією східнослов'янські мови (у тому числі й українська) належать до індоєвропейської мовної сім'ї, а угорська – до угро-фінської групи уральських мов. Наші соціолінгвістичні дослідження дають підстави твердити, що інтенсивні та довготермінові мовні контакти можуть впливати не тільки на лексику (яка найбільш піддається проникненню чужих елементів, тобто лексем), але й на морфологічну, синтактичну будову контактуючих мов, незалежно від структурних і генеалогічних відмінностей.

Далі спробуємо описати зміну та змішування кодів, лексичні запозичення при українсько-угорських мовних контактах та статистичні розбіжності варіантів угорської мови.

Зміна та змішування кодів (англійською: code-switching). Перехід з однієї мови на іншу в рамках однієї співбесіди [35; 36].

Аналіз величезного матеріалу (236 годин з 431 інтерв'ю) дає можливість стверджувати, що серед угорців Закарпаття зміна і змішування кодів не є настільки характерним явищем, як, наприклад, в емігрантів Північної Америки. Якщо у спілкуванні і є переключення кодів, тоді це, як правило, відноситься до типу, який у науковій літературі називають „прямою мовою” [28; 29: 19–28; 30: 26–35; 33; 35; 36].

У таких випадках людина змішує коди з метою нагадати колишню розмову мовою оригіналу.

Наприклад:

(1) „Egyszer a vonaton jöttünk Ungvárról és a provodnyiknak feljebb állt, kérdezte, van-e jegyem, én meg magyarul mondtam, erre rám szólt, és mondtam: **есть, форма.**” (№ інтерв'ю: K-3-016-2-1-1-07-28-1-2)

(2) „Orosz osztályban tanítok. Valamit magyarul mondtam, magyar gyerekek is vannak az osztályban, annak mondtam magyarul, rám szóltak: **Так это русский класс.**” (№ інтерв'ю: K-3-018-2-3-2-07-29-2-2)

(3) „Ilyen még nem volt, de azt már mondták, hogy ne beszéljek oroszul, mert **vi живете на Україні, а не у Росії!**” (№ інтерв'ю: K-3-029-2-3-2-08-06-3-2)

Лексичні запозичення

Запозичення – найпоширеніший результат взаємодії мов. Найбільш проникливою для запозичень є лексико-семантична система. Лексичні запозичення є визначальними для всіх інших контактено-зумовлених мовних змін: саме вони зумовляють фонологічні та морфологічні запозичення.

На території Закарпатської області України угорсько-українські мовні контакти мають великі традиції. Більшість наукових досліджень присвячено питанням українських та російських запозичень в угорських говорах (діалектах) Закарпатської області. В Атласі угорських говорів Закарпаття [40; 41] також подано лексичні запозичення. Але типологія українських та російських лексичних запозичень в угорській мові не висвітлюється в жодній роботі.

Подамо декілька типів лексичних запозичень у варіантах угорської мови Закарпатської області.

1. Матеріальне (лексичне) запозичення – запозичення, за якого лексична одиниця повністю переходить з однієї мови в іншу. Таких запозичених слів багато в закарпатських варіантах угорської мови. Наприклад: *bulocska* (укр. булочка, рос. булочка), *dogovor* (укр. договір, рос. договор), *dovidka* (укр. довідка), *nakáz* (укр. наказ), *paszport* (укр. паспорт, рос. паспорт), *zajáva* (укр. заява), *zálik* (укр. залік) та інші. Серед запозичень цього типу є й аббревіатури, складноскорочені слова, наприклад: *DAI* (укр. ДАІ, Державна автоінспекція), *páv* (укр. ПДВ, податок на додану вартість), *SZBU* (укр. СБУ, Служба безпеки України), *CVK* (укр. ЦВК, Центральна виборча комісія).

2. Запозичення звукової (фонетичної) форми слова – слова вживаються у формі, яка характерна не для рідної (першої) мови, а для іншої (другої). Наприклад, у нормативному (кодифікованому) варіанті угорської мови назва корінного населення Грузії звучить так: *grúz* [г'руз]; в українській мові те ж слово має форму: *грузин*. Значна частина угорців Закарпаття вживає це слово у тій фонетичній формі, яка прийнята в українській мові: *gruzin* [г'рузин]. Так само звукові зміни характерні для таких запозичених слів: *agronóm* (агроном; в нормативному варіанті угорської мови *agronómus*), *archív* (архів; *archívum*) *bufet* (буфет; *büfé*) *diplom* (диплом; *diploma*) *dokument* (документ; *dokumentum*) *infarkt* (інфаркт; *infarktus*) *internát* (інтернат; *internátus*) *invalid* (інвалід; *invalidus*) *konzerva* (консерва; *konzeru*) *referát* (реферат; *referátum*) *sláng* (шланг; *slag*) і т. д. Як бачимо, це перш за все стосується лексем, які є іншомовними і для українців, тобто латинізмів чи грецизмів.

3. Змішані запозичення – одна частина слова запозичена, а інша – власна. Наприклад, у словах *povorotnyiklámpa*, *föszesztra*, *kibrakkol* частини *povorotnyik-*, *-szesztra* та *-brakk* запозичені. Запозичень такого типу у місцевих варіантах угорської мови порівняно небагато, більшість із них утворені з двох основ (складні).

Семантичні запозичення – слово набуває значення, яке має його еквівалент в іншій (другій) мові. Наприклад, слово *tanító(nő)* в кодифікованому варіанті угорської мови має значення 'вчитель(ка) початкових класів', а слово *tanár* 'вчитель старших класів, викладач' [43: 1304]. В українській мові слово *вчитель(ка)/учитель(ка)* має ширше значення, ніж угорське *tanító(nő)*. Унаслідок мовних контактів значна частина угорців Закарпаття вживає слово *tanító(nő)* в такому широкому значенні, яке воно має в українській мові. Ми провели анкетування, де 144 закарпатських угорців і 107 респондентів з Угорщини мали завдання вставити відповідне слово замість крапок у наступному реченні: *Anyám egy középiskolában tanít, ő tehát ...* (Моя мати викладає у

[старших класах] середній школі, значить вона ...). В Угорщині всі доповнили слово *tanár(nő)*, яка відповідає нормам літературної мови; на Закарпатті 48,2% опитуваних вважало, що замість крапок підходить слово *tanító(nő)*.

4. Калькування – копіювання слова іншої мови за допомогою свого, незапозиченого матеріалу, тобто поморфемний переклад іншомовного слова. За калькуванням запозичується лише структура і значення слова, але матеріальний експонент – ні. Наприклад, слово *átfordít* (перекласти) є копіюванням слова *перекласти*; в нормативному варіанті угорської мови еквівалент українського слова *перекласти* – *lefordít*. Кальки вживають здебільшого ті угорці, які проживають у місцевостях, де вони складають меншу частину населення, або які навчалися в школах з українською мовою навчання.

Статистичні розбіжності між варіантами угорської мови

Інтенсивні та тривалі українсько-угорські мовні контакти впливають не тільки на лексичну, а й на морфологічну та синтактичну систему контактуючих мов.

В українській мові назви парних органів людського тіла або назви парних предметів належать до іменників, що, як правило, у мовленні вживаються у множині, наприклад: *вії, брови, легені, ножиці*.

Характерною особливістю угорської мови є те, що після числівників та слів, що мають значення множинності, іменники вживаються не в множині, а в однині, наприклад: *öt férfi* (п'ять чоловіків – дослівно: п'ять чоловік), *sok olvasó* (багато читачів – дослівно: багато читач). Однина вживається в угорській мові і там, де говориться про парні органи людського тіла, наприклад: *saját szememmel láttam* (я бачив своїми очима – дослівно: я бачив своїм оком).

Враховуючи вищевказані структурні відмінності між українською та угорською мовами, ми провели анкетування, у якому взяли участь 144 угорці Закарпатської області і 107 угорців, які проживають на території Угорської Республіки.

В анкеті були і такі завдання:

1. Напиши відповідне слово або закінчення замість крапок.

Erzsi néni nek fáj a szíve, Kati néni nek meg a láb..... is fáj.....

[У тітки Ержі болить голова, а в тітки Коті бол..... ног.....]

2. Вибери із наступних речень те, яке відповідає нормам літературної мови:

a) *Nézd, milyen szép banánokat árulnak az üzletben!*

b) *Nézd, milyen szép banánt árulnak az üzletben!*

[a) Дивись, які гарні банани продають у магазині.]

[b) Дивись, який гарний банан продають у магазині.]

У першому завданні за нормами літературної мови замість крапок потрібно написати такі слова: *Kati néni nek meg a lába is fáj*. У наступному завданні літературним нормам відповідає друге речення – тобто (б).

Ми мали такі гіпотези:

– при виконанні першого завдання угорцями, які проживають в Україні (де вони мають тісні мовні контакти з українською мовою), багато респондентів (значно більше, ніж в Угорщині) замість крапок напишуть такі слова: *Kati néni nek meg a lábai is fájnak*, тобто парний орган людського тіла (*láb*) буде

вжитий у множині;

– при виконанні другого завдання багато респондентів (значно більше, ніж в Угорщині) виберуть ненормативний варіант, тобто речення (а), в якому іменники стоять не в однині, а в множині.

Таблиця № 1 показує дані анкетування.

Таблиця № 1. Вибір угорських респондентів із Закарпаття та Угорщини
1 та 2 завдання

		Закарпаття (N=144)	Угорщина (N=107)	Хі-квадрат p<
1.	<i>fáj a lába</i> (нормативний) <i>fájnak a lábai</i> (ненормативний)	67,8% 32,2%	94,9% 5,1%	0,01
2.	<i>banánt</i> (нормативний) <i>banánokat</i> (ненормативний)	62,9% 37,1%	87,9% 12,1%	0,01

Граматичної категорії роду в угорській мові (як і в більшості угро-фінських мов) нема. Іменник в угорській мові характеризується граматичними категоріями числа, відмінків (відмінювання за відмінками) та особово-присвійного відмінювання. Східнослов'янські мови, у тому числі й українська, яка на території Закарпатської області контактує з угорською мовою, мають граматичну категорію роду.

Олександр Рот зазначав, що внаслідок мовних контактів у деяких випадках угорці вказують граматичну категорію роду, і це прослідковується в угорських говорах Закарпатської області [22; 45: 185–191].

Угорські мовознавці довели, що в угорських варіантах Словаччини та Сербії теж є такі випадки [34; 37: 111–130; 39: 72–74].

Тому ми мали гіпотезу: серед угорців, які проживають в Україні (де вони мають тісті мовні контакти з українською мовою) більшість обере варіант, у якому визначений рід (*tanítónő, igazgatónő, fodrásznő*). А в Угорщині більшість обере другий варіант (*tanító, igazgató, fodrász*).

У нормативному варіанті угорської мови окремі назви професій можна вживати без вказівки на рід (визначення роду) людини, яка має таку спеціальність. А також, якщо жінка має таку професію, то це можна виразити і так, що після іменника вживається слово „*nő*” (жінка). Наприклад:

Tanító – вчитель; *tanítónő* – вчителька

Orvos – лікар; *orvosnő* – лікарка

Színész – актор; *színésznő* – актриса

У ході анкетування 144 угорців Закарпатської області і 107 угорців, які проживають на території Угорської Республіки, в анкеті давали відповідь на такі питання (завдання):

Напиши відповідне слово замість крапок.

3. *Anyám iskolában tanít, ő tehát...*(*tanító/tanítónő*).

[Моя мама викладає у школі, значить вона ... (вчителька).]

4. *Tavalý kinevezték az iskola élére, most tehát már...* (*igazgató/igazgatónő*).

[Минулого року вона була обрана керівником школи, отже тепер вона ... школи. (директор).]

5. *Kovács Julit már régóta ismerem. Mióta ideköltöztünk, nála csináltatom a frizurámat, vagyis ő a...* (fodrászom/fodrásznőm).

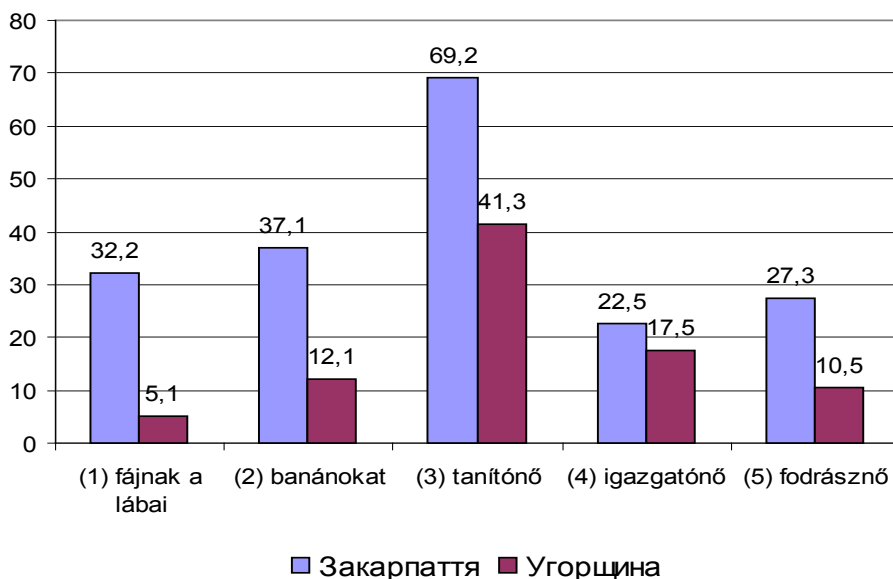
[Я вже знаю давно Ковач Юлію. Відколи ми стали тут мешкати, вона робить мені зачіску, отже вона... (перукарка).]

Таблиця № 2 показує дані анкетування.

Таблиця № 2. Вибір угорських респондентів із Закарпаття та Угорщини
(3, 4 та 5 завдання)

		Закарпаття (N=144)	Угорщина (N=107)	Хі-квадрат p<
3.	<i>tanító</i> (нормативний)	30,8 %	58,7 %	0,01
	<i>tanítónő</i> (ненормативний)	69,2 %	41,3 %	
4.	<i>igazgató</i> (нормативний)	77,5 %	82,5 %	-
	<i>igazgatónő</i> (ненормативний)	22,5 %	17,5 %	
5.	<i>fodrász</i> (нормативний)	72,7 %	89,5 %	0,01
	<i>fodrásznő</i> (ненормативний)	27,3 %	10,5 %	

Рис. № 5. Вибір ненормативних варіантів на Закарпатті та в Угорщині
(1–5 завдання)

Дані показують, що вищезгадані гіпотези підтвердилися: у всіх завданнях, за нашою статистикою, переважна більшість закарпатських угорців, на відміну від угорців Угорщини, обрали ненормативні варіанти. Це показує, що, крім змішування кодів та запозичення слів, угорсько-українські мовні контакти на Закарпатті мають й інший характер, а це можливо показати тільки за

допомогою статистичного аналізу даних, тобто методами соціальної лінгвістики. Подібність між членами одного мовного колективу полягає не тільки в тому, які мовні одиниці вони використовують, а й у тому, як часто вони їх уживають [10].

Отже, результати вищезгаданих соціолінгвістичних досліджень свідчать про те, що є розбіжності в уживанні окремих мовних одиниць між угорцями різних країн. Але мовні контакти не призвели до того, що між угорськими говорами Закарпаття та Угорщини або між закарпатськими угорськими діалектами та нормативним варіантом угорської мови виникли великі розбіжності. Угорці, незалежно від країни проживання, розуміють один одного, тобто немає таких великих відмінностей між різними варіантами угорської мови, як, наприклад, між діалектами німецької, італійської чи китайської мов.

3. В енциклопедії української мови подано таке визначення: «Гунгаризм або мадяризм (від угор. *magyar* – угорець, угорський) – різновид запозичення, слово або вислів, запозичений з угорської мови або утворений за її зразком. Зустрічається в українській літературній мові – *гуляш, паприка, чардаш*; у західноукраїнських говорах – *банувати* ‘тужити’, *готар* ‘межа’, *марга* ‘велика рогата худоба’, *пугарик* ‘чарка, келих’, *хосен* ‘вигода’. Особливо поширені у південноукраїнських говорах Закарпаття: *бутор* ‘меблі’, *вашар* ‘ринок’, *гордіє* ‘бочка’, *левеш* ‘суп’, *подлаш* ‘горище’, *фійовка* ‘шухляда’, *церуза* ‘олівець’» [17: 326; див. також 44: 274–275]. Більше сорока років тому Е. Балецький [3: 248] заявив, що серед сусідніх з угорською етнічною територією слов'янських діалектів «по кількості угорських запозичень одне з перших місць, якщо взагалі не перше місце, займають заркарпатські українські говори». Завдяки інтерферентним явищам, що відбувалися на лексичному рівні і спричинили появу українсько-угорського мовного взаємовпливу, переважна більшість гунгаризмів потрапила до українських говорів безпосередньо усним шляхом, частина їх – опосередковано – через румунські, словацькі, рідше, польські діалекти.

Вплив угорської мови на закарпатські українські говори досліджувався на різних мовних рівнях. Питання мови творів письменників Закарпаття як у діахронічному [див. 6: 129–133], так і в синхронному аспектах [1: 61–63], було в центрі уваги багатьох мовознавців. Зокрема, П. Лизанець та Й. Дзендзелівський досліджували гунгаризми у творах О. Духновича, П. Лизанець – у творах М. Томчання. Обидва письменники, творчість яких належить до різних періодів історії української літератури, добре володіли угорською мовою. О. Духнович проживав на території тогочасної Угорщини, у деяких творах М. Томчання – угорська тематика (певний час він проживав в Угорщині).

Однак у цілому використання гунгаризмів в художніх творах письменників Закарпаття вивчено лише частково (дет. див. Лизанець 1965-а: 51–55; 1965-б: 71–75; 1966: 106–111).

Мета III розділу – показати вплив угорської мови на лексику творів письменників післявоєнних років ХХ століття, зокрема Федора Потушняка (1910–1960), Івана Чендея (1922–2005) та Петра Мідянки (1959 р. н.). Загальновідомо, що після 1944 року функціонування угорської мови на Закарпатті в адміністративній сфері припинилося. Закарпатські письменники, як і західноукраїнські взагалі, намагалися перейти до вживання української літературної мови. Всупереч давнім традиціям, вони здебільшого навіть у діалогах персонажів

уникали вживання діалектизмів, особливо іншомовних вкраплень.

Федір Потушняк, Іван Чендей та Петро Мідянка – члени Спілки письменників України, мали зв'язок з Угорщиною, угорською мовою: Потушняк певний час служив в угорській армії, брав участь у складанні етнографічного атласу Угорщини; у творчому набутку Чендея (у співавторстві з О. Маркушем) – переклади з угорської мови творів угорських письменників Жігмонда Морица та Мора Йокаї; Мідянка підтримує зв'язки з науковцями Угорщини.

Початок літературної діяльності Федора Потушняка (1910–1960) [24: 592–603] припадає на другу половину 30-х років. Заслужене визнання принесли письменникові прозові твори, що ввійшли до книжок «Земля» (1938), «Оповідання» (1942), «Гріх» та інші оповідання» (1944). У повоєнний період Ф. Потушняк опублікував книгу оповідань «В долині синьої ріки» (1957), роман «Повінь» (1959). Після смерті письменника виходять його збірки «Мати-земля» (1962), «Честь роду» (1963). Ф. Потушняк – письменник високої мистецької культури та філософської напруги.

Творчий доробок Івана Чендея [24: 776–790] неабиякий: він автор оповідань, нарисів, повістей: «Чайки летять на схід» (1955), «Вітер з полонини», «Верховино, мати моя» (1960), «Березневий сніг» (1968), «Птахи полишають гнізда» (1965, 1970, 1984), «Скрип коліски» (1987, 1989) та багатьох інших. У 1987 році став лауреатом республіканської премії ім. А. Головка за роман «Скрип коліски», а в 1991 році Український фонд культури присудив письменнику премію ім. В. Винниченка за книгу «Калина під снігом».

Петро Мідянка [24: 487] – один із найяскравіших представників українського постмодернізму. У поезії останніх двох десятиліть минулого сторіччя він має своє особіне, неповторне й незаперечне місце. Поряд із різноманітністю тематики, лексики й оригінальним колоритом, його вірші відзначаються високою культурою, інтелектуальністю, а головне – справжністю поетичного дару. Дебютував збіркою «Поріг» у 1987 році. У поважне коло «вісімдесятників» був прийнятий відразу ж. Не випадкова і його участь у поетичній антології «Вісімдесятники», що вийшла друком в Едмонтоні. Аналізована нами збірка «Фараметалики» є третім окремим виданням поезій Петра Мідянки. У поезіях автора часто звучать закарпатські діалектизми та архаїзми.

У 1985 році В. А. Микитась упорядкував та видав твори Ф. Потушняка під назвою «Повінь» із передмовою, яка мала назву «Повінь життя і творчості митця» (5–14), та примітками до видання [21]. Упорядник подає словник маловживаних слів. При поясненні слів українською літературною мовою тільки біля слова *бачі* 'дядько' вказує на угорське походження. В. А. Микитась пропускає пояснення слів *кабат*, *лампаи*, *легінь* та *салаш*, мабуть, тому, що вони є загальноновживаними у західноукраїнських говорах. А в збірнику під назвою «Честь роду» Василь Поп, автор післямови під назвою «Побачений талантом світ», подає пояснення таких слів: *гаті* 'домоткані штани', *кочія* 'коляска', *лампаи* 'гасовий ліхтар', *пенге* 'грошова одиниця хортистської Угорщини', *погарчик* 'скляночка', *руд* 'дишель', *рудина* 'жердина, товста палиця', *філери* 'угорська дрібна монета', *хосен* 'користь'. В іншому виданні [19] упорядник і автор вступної статті Василь Поп пояснює назви військових чинів угорського походження: *олгоднодь* 'підпрапорщик, перший офіцерський чин' і *фейгоднодь* 'поручник' (у сучасному розумінні *олгоднодь* сприймається у значенні 'молодший

лейтенант', а *фейгоднодь* у значенні 'старший лейтенант'); а також номенів *биреш* 'батрак', *бойти* 'шкіряні шнури для прикраси', *вуйош* 'напівпальто', *кочій* 'візник', *крумплі* 'картопля', *лаба* 'нога, ніжка', *тенгериця* 'кукурудза'. Із вищенаведених прикладів видно, що укладач вважав за потрібне донести читачам значення закарпатських регіоналізмів. У збірці «Кринична вода» І. Чендея немає пояснень семантики наявних в мінімальній кількості діалектних слів. Автор, мабуть, свідомо уникав їх вживання. Тому гунгаризми зустрічаються у його творах тільки подекуди із певною стилістичною метою. П. Мідянка вдається, хоч і рідко, до паралельного вживання гунгаризмів та їх українських літературних відповідників, наприклад, *бокор* – *дараба* – *пліт*; *ланц* – *ланцюг*, *ланцюжок*. У його збірці поезій «Фараметлики» діалектизмам, в тому числі й гунгаризмам, не дається пояснення українською літературною мовою.

Гунгаризми, наявні у творах трьох вищезгаданих закарпатських письменників, подаємо в алфавітному порядку у вигляді окремих словникових статей. Кожний гунгаризм аналізується за такою структурою: після реєстрового слова міститься український відповідник. Далі – угорський відповідник, після якого вміщено посилання на історико-лінгвістичні джерела та приклади із творів письменників із вказівкою на номер сторінки:

бачі 'дядько' < угор. *bácsi* (< угор. утвор. [27 I: 213–214]. — Що, Золтан-бачі, шуба пропала? – сміються. [19: 152]. – [12: 576];

биреш 'батрак, якому хазяїн давав землю і хату, а той на нього робив без оплати' < угор. *béres* (невідом.; можливо, старотюркського походження, [27 I: 280–1] [пор. 8: 161]. — Потім привели старого Юру, який довго служив, а потім *бирешив* у Федорового батька. [19: 80]. – [26: 12], у закарпатських діалектах відомі такі фонетичні варіанти гунгаризма *биреш*: *бийреш*, *біреш* [12: 577];

бімбовка (евфемізм) < 'чоловічий статевий орган' < угор. *bimbó* 'бутон' (похідне утворення, але способи виникнення ще не зовсім з'ясовані, [27 I: 303]. – В одного югаса аж виперлась *бімбовка*, В шпиталях сплять кастровані русини. [18: 22]. — У закарпатських діалектах гунгаризм *бімбов* має такі семантичні відтінки: 1) неповоротка людина; 2) вид великої квасолі; 3) верхня колюча шкарлупа каштану; 4) пухлина на голові від удару; 5) бутон; 6) кличка вола з повільною ходою [12: 578]. П. Мідянка поповнив семантичний шар гунгаризма *бімбов* значенням 'чоловічий статевий орган';

бойти *множ.* 'шкіряні шнури для прикраси' < угор. *bojt* (невідом. походж., [27 I: 325–6]. — В кишені у старого – піпа з китицею та капшук на тютюн з *бойтами*. [19: 170]. – Гунгаризм *бойта*, *бойти* у закарпатських діалектах вживається у значенні 'прикраса у вигляді шерстяного, шовкового кружка на головному уборі, хустині, домашніх туфлях, на мішку з тютюном і т. д.' [12: 580];

боканчі *множ.* 'грубі черевики' < угор. *bakancs* (похідне утворення: від іменника *boka* 'щиколотка', суфікса *-cs* та епентетичного приголосного *n*, [27 I: 222]. — І гайналі у високих кованих *боканчах* Натирали в танці мозолі. [18: 61]. – [26: 16], *боканки*, *боканчі* [9 I: 224], *баганча* [9 I: 108] запозичення з угорської мови, можливо, деякі форми через посередництво чеської і румунської мов, у закарпатських діалектах вживаються такі фонетичні варіанти гунгаризма *боканчі*: *боганчі*, *боканчі*, *боганч*, *баганч* [12: 579];

бокор 'пліт' < угор. *tutaj* (< невід. походж., [27 I: 328–329] [пор. 8: 160] – В нижніх селах зупинявся пліт. *Бокор*, пліт, по-галицьки – дараба, Фарканів на ньому і камрат. [18: 13]. – [26: 16], укр. *бокор* 'пліт', старе *бокора* запозичено у угорської мови, можливо, через румунську (рум. *bokor* 'кущ; купа; великий пліт') [9 I: 224];

бороцк(овий) 'абрикос' < угор. *barack* (слов'янськ. походж., припускається, що в угорську мову західнослов'янськ. **brosky* 'персик' потрапив у період, коли у слов'янських мовах ще існували іменники з *u*- основою, [27 I: 244] — Великі села в *бороцковій* піні, На колії – зелений паротяг. [18: 14]. – У закарпатських діалектах вживаються такі фонетичні варіанти гунгаризма *бороцк*: *бороцква*, *бороцка*, *барацка* [12: 580];

босорка(ня) 'відьма, чаклунка' < угор. *boszorkány* (< старотюрськ., [27 I: 351–2] — Де ваші ниви, полонини й вівці, Чаклунська сила владних *босоркань*? [18: 13]. То *босорка* в перемітці шовковій з готару шкодила... [18: 57]. [26: 17; 23: I: 90], *босорка* 'відьма, чаклуна', *босоркун* 'упир' – очевидно, запозичення з угорської мови [9 I: 237], у закарпатських діалектах вживаються такі семантичні відтінки гунгаризма *босорканя*: 1) відьма; 2) метелик срібляста лунка (*Phalera busephala*); 2) нічний метелик – мертва голова (*Acherontia atropos*); 3) комаха – бабка плоска (*Libellula depressa*) [12: 581];

бохтар 'сторож' < угор. *bakter* (байро-австрійського походж., [27 I: 225] — Розбійникиві повели в свинний хлів, а двері замкнули на колодку і поставили на варту *бохтаря* з палицею. [19: 85]. – [26: 16], у закарпатських діалектах вживаються такі фонетичні варіанти гунгаризма *бохтар*: *бохтер*, *бохтар*, *бактер* 'нічний сторож' [12: 581];

бунда 'шуба або суконне пальто' < угор. *bunda* (< невідом. походж., [27 I: 398] [пор. 8: 161] — Тільки петек *бунди* не брат [19: 41]. *Бунди* і пави, коломийка втішна в цій ярмарковій денній суєті. [18: 46]. – [26: 21; 23 I: 110]. Український іменник *бунда* вживається у різних значенневих відтінках: 'вид суконного пальта'; 'короткий хутряний одяг'; 'кожух без рукавів'; 'тепла білизна'; 'занадто широке пальто', 'плаття'; 'сарафан'; 'дівоче плаття'; 'теплий дорожній балахон'. Він запозичений, мабуть, частково через польське і словацьке посередництво, з угорської і східнонорманських мов [9 I: 259]. У закарпатських діалектах гунгаризм *бунда* вживається у таких значеннях: 1) довгий хутряний кожух; 2) півпальто-безрукавка, виготовлена із хутра вівці [12: 581];

вашар 'ярмарок' < угор. *vásár* (перського походж., [27 I: 1096] [пор. 8: 161] – Рутеніє, колоніє-державо, На політичнім *вашарі* шизи. [18: 24]. – [26: 26]. Іменник *вашар* запозичений з угорської мови [9 I: 341]. – Див. ще [12: 584];

вуйош 'півпальто' < угор. *ujjas* (спірного походж., є припущення про успадкування з уральської доби, [27 I: 1029] — Був у солом'янці, у новому *вуйоші* та у білих гатях. [20: 11]. Був у солом'янці, у новому *вуйоші* та у білих гатях, із яких стриміли тонкі ноженята в купованих жовтих постолох з чорними волоками. [19: 436]. Спереду сидить у новому *вуйоші* й білих гатях староста – гордо держить віжки. [19: 438]. Іменнику *уйош* дається пояснення 'верхній одяг долинян' — Були тут гуцульські кожухи, гуні, лейбани, *уйоші* впереміш з панськими піджаками. [19: 70]. – У закарпатських діалектах вживаються такі фонетичні варіанти слова *вуйош*: *уйош*, *гуйош* 'теплий піджак, куртка' [12: 629];

габа 'хвиля' < угор. *hab* (< давнє угорське слово з уральської доби, [27 I:

7–8] — Але подивишся на той малий потік – Торкається *габою* верболозу... [18: 49]. – Укр. *габа* у значенні ‘хвиля’ – запозичення з угорської; словацьке *hab* ‘т.с.’ [9 I: 444]. У закарпатських діалектах гунгаризм *габа* вживається у таких семантичних відтінках: 1) річкова хвиля; 2) середня течія ріки [12: 586];

гати ‘штани’ < угор. *gatyá* (сербсько-хорватського походж., [27 I: 1034–5]) — Був у солом’янці, у новому вуйоші та у білих *гатях*. [20: 11]. Спереду сидить у новому вуйоші та *гатях* староста – гордо держить віжки. [20: 14]. З натовпу виходить батько жінки Івана, старий, сивий дід, з довгим волоссям, з високою палицею в руках, одягнений по-стародавньому: в солом’янику, *гатях*, петеку, постолах. [19: 57]. – [26: 63], у закарпатських діалектах слово *гати* вживається у таких фонетичних варіантах: *gati, gaci, gashi, gaci* у трьох семантичних відтінках: 1) штани із домотканого сукна; 2) кальсони; 3) жіночі панталони [12: 591];

голгош (звертання) ‘мовчи’ < угор. *hallgass* (угорське утворення від іменника *hall* ‘чути’, яке є давнім словом з фінно-угорської чи уральської доби, [27 II: 35]) — слово взяте з ужитку угорської армії: От я минулої неділі виголошую казання і чую з хорів: «*Голгош!* А будь тихо!». [19: 183]. – Див. ще [12: 589];

готар ‘межа, кордон’ < угор. *határ* (< похідне утвор. від іменника *hat* ‘дійти куди-небудь’ та девербального іменного суфікса -ár, [27 II: 73–4]) (пор. *határ gatár, хотар, хотарь, хўтар, хотарь* [пор. 8: 173]) — Отой знаменитий *готар*, де залі і добрі духи зустрічаються на радах і вічах, й знову усе на тому *готарі* кінчається... [25: 81]. Ця митниця на польському *готарі*: Зелені смуги, білі та червоні. [18: 22]. Коли минеш ти польовий *готар*: Свидина, вільха, білі осокори... [18: 49]. – *Гатарь* [26: 51; 23 IV: 411] – *хотар* у знач. ‘вся приналежачія селенію землі’; *готар* ‘межа, кордон’, *хотар* ‘усі землі, що належать селищу’ запозичення з угорської мови [9 I: 576], у закарпатських діалектах гунгаризм *готар* вживається у таких фонетичних варіантах: *гатар, гатара, хотар, хїтар* у таких семантичних відтінках: 1) територія села; 2) межа, яка розділяє села; 3) державний кордон [12: 590];

газда ‘господар’ < угор. *gazda* (< слов’янського походж., [27 I: 1037–8]) (пор. *газда, казда* [пор. 8: 162]) — Андрійко дико дивиться довкола і хоче відійти, але його спирає грудьми старий *газда* – Мигаль. [20: 105]. А раз на рік із села приходять поважні *газдове*, вилучають з череди вже старих корів і неплідних яловиць... [20: 130]. – [26: 63; 23 I: 264, I: 345]. Українське *газда* ‘господар’ – запозичення з угорської мови; угорське *gazda* ‘господар’, у свою чергу, походить із слов’янських мов (< слов. *gospoda*) [9 I: 450–1], у закарпатських діалектах слово *газда* вживається у таких значенневих відтінках: 1) господар; 2) багач; 3) чоловік [12: 591];

дараба ‘пліт’ < угор. *darab* (< слов’янського походж., [27 I: 593–4]) [пор. 8: 164] – В нижніх селах зупинявся пліт. Бокор, пліт, по-галицьки – *дараба*, Фарканів на ньому і камрат. [18: 13]. – *Дарабь* [26: 65; 28 I: 358 ‘плоть изъ сплавленного лѣсу’]. Іменник *дараба* ‘пліт із сплавленого дерева’, очевидно, походить із угорського *darab* ‘шматок, штука’; зміна значення сталася вже на українському ґрунті у зв’язку з вимірюванням сплавленого лісу на *дараби* ‘штуки’, кожну з яких становив окремий пліт [9 II: 12–3], у закарпатських діалектах гунгаризм *дараба* вживається у таких фонетичних варіантах: *дараб, даран, дараба* у

таких семантичних відтінках: 1) шматок, скиба, кусок; 2) рілля [12: 593];

йовсаг тут у знач. 'масток, обійстя' < угор. *jószág* 'майно, масток, обійстя' архаїзм (похідне утворення від прикметника *jó* 'добре' та давнього діалектного суфікса *-szág*, [27 II: 280–1] [пор. *iocag*, *iocak*, *iocac* [пор. 8: 165 у знач. 'масток, обійстя'], *ювсаг* [там же 174] – Греко-східні, звісно, вбогі кметі. По *йовсагах* Угрії вони. [18: 35]. – [26: 437], у закарпатських діалектах *йовсаг* вживається у таких фонетичних варіантах: *йовсаг*, *йивсаг* від угорського діалектного слова *jó²szág* з такими семантичними значеннями: 1) худоба; 2) ділянка землі, яка призначена для забудови [12: 599];

кабат(ок) 'солдатський мундир; пальто' < угор. *kabát* (< півд.-слов. [мабуть словац.], [27 II: 291] — Хотів сховатися, та замітив, що клунею біжить уже жандарм у розірваному *кабати* і страшно кляне. [19: 386]. «Люба наша тітко! Зніміть із себе того чорного плюшевого *кабатка!*» [25: 5]. Чорний плюшевий *кабаток* полами сягав ледве не самих колін, гумові дешеві чоботи халявами хапалися під коліна. [25: 57]. – *Кабатъ* у знач. 'жіноча спідниця' [26: 140; 28 II: 2: 203 у значеннях 1) 'куртка, солдатській мундирь' 2) 'у женщинъ – юбка'; *кабатик*, *кабатина* – одинъ екземплярь]; за ЕСУМ [9 II: 331] іменник *кабат* у знач. 'солдатська куртка; пальто; спідниця', 'довге жіноче плаття, часом на ваті', 'солдатський одяг' – запозичення з перської через посередництво угорської і польської мов, у закарпатських діалектах вживається ще у фонетичному варіанті *кобат* у двох значеннях: 1) пальто; 2) жіноча спідниця [12: 599];

Карпатолайо 'Підкарпаття' (історична назва сучасного Закарпаття) < угор. *Kárpátalja* – Ще не здолали перевал Верецький і в *Карпатолайо* жоден не проник. [18: 39];

кочія 'карета' < угор. *kocsi* (< угор. утворення, [27 II: 514–515] [пор. *коч'ї*, *коч'я*, *котція* 8: 166] — Потім почулися дзвоники, і побачив *кочію*, яка в'їжджала в браму. [19: 419] у знач. 'коляска' – Пани виїзаяють з *кочії* і починають міряти. [20: 164]. *Кочій* 'візник' < угор. *kocsis* — На козлах – *кочій* у похоронній уніформі. [19: 397]. – *Кочица* [26: 158];

крумплі 'картопля' < угор. *krumpli* (< німецького походж., [27 II: 650–651]. — Свині застав у чужих *крумплях*. [19: 422]. – У закарпатських діалектах слово *крумпля* вживається у таких фонетичних варіантах: *крб'мпл'ї*, *крумпл'ї* (pluralia tantum), *крб'мпил'*, *крумпил'*, *крб'мпл'а* [12: 606];

лаба 'ніжка' < угор. *láb* (< невідомого походж., [27 II: 698] — У куті стояла старовинна постіль на високих *лабах*, покрита веретою, у другому – така сама постіль, закидана різними речами. [19: 428]. – [26: 166; 23 II: 337]. В ЕСУМ [9 III: 173] висловлюється припущення про зворотне запозичення західнослов'янїзму *лаба* в польську та словацьку мови з румунської чи угорської і зазначається, що іменник *лаба* вживається у таких значеннях 'лапа', 'ніжка на козлах', 'ніжка у ступці; один із двох стовпчиків, які підтримують на припічку комин у гуцульській печі', у закарпатських діалектах слово *лаба* вживається таких семантичних варіантах: 1) нога тварини; 2) ніжка стола [12: 606];

лампаш 'гасовий ліхтар' < угор. *lámpás* (< латинського походж., [27 II: 713–4] [пор. *ломпаш* 8: 167] — Обидві жінки вийшли за ним надвір, та скоро повернулися назад, бо з хати вийшов і старий – без клібані, з *лампашем* повів його через перелаз і показав дорогу навпростець. [20: 172]. – [26: 167; 23

II: 343]. Українське *лампаи* 'ліхтар' запозичення з угорської мови [9 III: 189], у закарпатських діалектах гунгаризм *лампаи* вживається у таких фонетичних варіантах: *лампои, ломпаи* [12: 607];

ланц 'ланцюг' < угор. *lanc* (< невідомого, мабуть північнослов'янського походж., [27 II: 714–5] [пор. 8: 167] – А кажіть, сестро, не мав проти Мошіняка крамницю горбатий Сруль з *ланцями*, вилами, мотиками і різним іншим залізччям? [25: 23]. Де *ланці* для ланця, сріблом куті, Гужівки з ожини під труну? [18: 48]. Кого тримають на *ланцах* Карпати у березневім плині акватинт? [18: 11]. Паралельно вживається і український літературний відповідник *ланцюг, ланцюжок* – Та ті блакитні *ланцюги* вершин – Шипи глогові, папорот в аршин... [18: 45]. Ми ще непомильні у молінні: *Ланцюжки* лампадок та кадил. [18: 31]. – [26: 167; 23 II: 343]. За ЕСУМ [9 III: 191–2] імен. *ланц* запозичено із середньо-верхньонімецького *lanne* 'ланцюг'; вважається також зворотним запозиченням у слов'янських мовах з угорської або румунської. Див. ще *ланц* [12: 607];

левенте (іст.) 'лицар; член молодіжної організації для обов'язкової військової підготовки в гортистській Угорщині' < угор. *levente* (сербсько-хорватського походж., [27 II: 763] — За Крайну рідну мучений і гнаний, Для п'яних *левенте* – принадлива мішень. [18: 23]. – У закарпатських діалектах вживається ще фонетичний варіант *левента* 'примушена напіввійськова молодіжна фашистська організація' [12: 607];

легінь 'парубок' < угор. *legény* (< невідомого походж., [27 II: 742] — А мені треба, бо треба дітям; шум веретена мені лихий, з оснівницею мені і з мотвилом мені так треба, як не було з *легінем* в танці... [25: 12]. Легінь — Дико ріже музика, глухо дубають ноги, далеко несуться викрики п'яних *легінів* і тонкий вереск жінок. [20: 104]. Звичайно – старий *легінь*, як пес. [19: 41]. – [26: 168; 23 II: 350]. Укр. *легінь* 'юнак, парубок' запозичення з угорської мови [9 III: 209]; у закарпатських діалектах відомі ще фонетичні варіанти *легін', ледін'* у значеннях 1) парубок; 2) коханий [12: 607];

леквар 'повидло, варення' < угор. *lekvár* (словацького походження, [27 II: 747]. — На старих паперах «паровози» I... турянський з *лекваром* лантух. [18: 19]. – [26: 169; 23 II: 353]. Укр. *леквар* 'варення із слив; повидло' – через посередництво словацької і угорської мов запозичено з німецької мови [9 III: 215–6]. Див. ще [12: 607];

лугош 'альтанка' < угор. *lugas* (невідомого походж., [27 II: 799]. — Лоза – по *лугошах*. І олень не мине. [18: 14]. – У закарпатських низинних діалектах 'витка виноградна лоза біля хати на спеціальних підпорах' [12: 607];

марга 'худоба' < угор. *marha* (< байро-австрійського походж., [27 II: 845] [пор. 8: 167] – *Маргу* пасли газди й бідарі. [18: 61]. – [26: 179; 23 II: 405 – *марга*, II: 406 – *маржина* 'т. с.']. Від іменника *марга*, запозиченого з угорської мови, утворилася форма *маржина* та похідні прикметники *маржний, маржечий* 'призначений для худоби' [9 III: 390]; у закарпатських діалектах, крім назви на позначення худоби, гунгаризм *марга* відомий і в переносному значенні 'тупа людина' [12: 609];

норонч 'апельсин' < угор. *narancs* (італійського походж., [27 II: 999]. — *Норончів* немає на бескетті, Норончами марять русини. [18: 35]. – [12: 613];

олгоднодь 'молодший лейтенант' < угор. *alhadnagy* (складне слово: частина *al-* частково калька німецького *Unter-*, у знач. 'нижчий (за рангом)' [27 I: 122], друга

частина присвійна форма *had*, третя – *nagy* у знач. 'людина, яка керує', [27 II: 15] (пор. *годнодь, гаднадь, годнож* [пор. 8: 164] — На Федорові був новий мундир з медалями, з зірками *олгоднодя*. [19: 24]. – У закарпатських діалектах гунгаризм *годнод* вживається у двох семантичних значеннях: 1) лейтенант; 2) староста на весіллі [12: 589];

пантанка 'стрічка' < угор. *pántlika* (основа *pántli* байро-австрійського походж., [27 III: 86] — У тім селі – зелений розмарин у триколірні *пантлички* на свято. [18: 33]. – *Пантликъ* [26: 247; 23 III: 93]. Укр. *пантлика* запозичення з угорської мови [9 IV: 279]; у закарпатських діалектах слово вживається у двох родах *пантлик* (ч. р.) і *пантлика* (ж. р.) [12: 615], однак форма *пантлик*, на думку Е. Балецького [2: 401–2], у закарпатські українські говори потрапило не через угорське посередництво, а, мабуть, безпосередньо з німецьких говорів за зразком таких гурманізмів, як *griflyk* < Griffel, *kriglyk* < Krügel, *kapsluk* < Kapsel, *kiflyk* < Kipfel, *mantlyk* < Mantel;

пенге 'грошова одиниця хортистської Угорщини' < угор. *pengő* (похідне утворення: форма дісприкметника недоконаного виду від дієслова *peng* 'дзвонити', [27 III: 154–5] — Висипав на долоню легкі білі *пенги* перемішаної дрібнішою монетою. [20: 64]. – У закарпатських діалектах слово *пенге* вживається ще в таких фонетичних варіантах: *пенгив*, *пенг* [12: 616];

погар 'келик, чарка' < угор. *rohár* (< мандрівне слово, [27 III: 237] — Хоч би скибочку хліба або *погарчик* паленки хтось дав! [20: 34]. – [26: 267; 23 III: 230 – *погар*; III: 497 – *пугарчик*]. Український іменник *погар* 'кубок, келих' запозичення з угорської мови, можливо, через словацьке посередництво [9 IV: 473]. – Див ще [12: 617];

рантований 'підсмажений в борошні або сухарях' < угор. *rántott* (невідомого походження, але відомо, що давній елемент угорської мови, [27 III: 345–6]. — Куманське *рантоване* кольрабі Для голодних з Відеку бригад. [18: 13]. – *Ранташъ*, *рантовати* [26: 339], *ранташ* 'заправка з борошна', *рантовати* 'смажити' [12: 620];

руд(ина) 'жердина, дишло' < угор. *rúd* (невідомого походження, [27 III: 461]. — Уззяв *рудину* йому з рук, притиснув до берега і почав шукати у воді під скелею. [20: 39]. Ось із каламуті виринуло ярмо, потім возове колесо і *руд* – це так ріка показує незвичайну силу і уміння. [20: 191–2]. – [26: 352], українське *руд* 'дишло в саях для перевезення дров' походить з угорського *rúd* [9 V: 134]. – Див. ще [12: 622];

салаш 'стайня' < угор. *szállás* (< утвор. від дієсл. *száll* за допом. суф. -ás, [27 III: 442–444] [пор. 8: 170] — Дмитро не був пустим чоловіком, мав п'ятсот овець, кілька *салашів* – полонинських стай. [20: 54]. Старший раптом ударив ногою коня, аби стояв спокійно, скреготнув зубами і пустився у *салаш*. [20: 57]. Увечері жене їх на стоянку або, як кажуть, на *салаш*. [20: 129]. Звідси була видна широка поляна із *салашем*-стаєю. [19: 447]. У наведених реченнях гунгаризм *салаш* та український відповідник *стая* вживаються паралельно. – [26: 355; 23 IV: 97 – *шалашъ* 'хатина, халупа' < *kunyó*, *kalyiba*]. *Салаш* у знач. 'намет, накриття' запозичення з угорської, можливо через румунське посередництво [9 V: 168]; у закарпатських діалектах слово *салаш* вживається у таких семантичних значеннях: 1) нічліг для вівців та пастухів; 2) нічліг для сторожів; 3) приміщення на полонині, де зберігається сир, молоко; 4) колиба, шатро; 5) будь-яка хата на окраїні, де ночують пастухи [12: 622];

телек 'земельна ділянка; садиба' < угор. *telek* (похідне утворення: від основи *tel-* за допомогою суфікса *-k*, [27 III: 880–1] [пор. 8: 171] – Газди й неїмуці, Знов *телекові* слуги, як давно. [18: 51]. – [26: 391]. – Див. ще [12: 627];

тенгерія 'кукурудза' < угор. *tengeri* (угорське утворення, [27 III: 888] [пор. 8: 171] — Підхопився з *тенгеріці*, скочив під двері, одним махом відкрив їх і затаг за собою засув. [19: 386]. – [26: 391; 23 IV: 254]. Укр. *тенгерія*, *тендерія* [9 V: 544], *кендерія* [9 II: 423] запозичення з угорської *tengeri* 'т. с.'. – Див. ще [12: 627];

турня 'вежа' < угор. *torony* (німецького походження, [27 III: 948–9]. — На *турні* давно віддзвонили десяту. [19: 426]. – Укр. *турня* 'башта, дзвіниця' очевидно, запозичення з польської мови; можливо, через угорське посередництво [9 V: 684];

Унгвар (історична назва обласного центру Закарпаття) 'Ужгород' < угор. *Ungvár* – Каталоги виставок барвисті, Давній *Унгвар* – портош, міреш, гольд. [18: 19];

фейгоднодь 'старший лейтенант' < угор. *főhadnagy* (складне слово: частина *fő-* 'керівник', що, у свою чергу, походить від іменника *fej* 'голова' [27 I: 962–3], друга частина присвійна форма *had*, третя – *nagy* у знач. 'людина, яка керує', [27 II: 15] — Але *фейгоднодь* не заходив до намету. [19: 75];

філер 'угорська дрібна монета' < угор. *fillér* (німецького походження, [27 I: 910] — Десять *філерів*... Дві з діркою – по двадцять... [20: 64]. – Див. ще [12: 632];

хосен 'користь' < угор. *haszon* (< невідомого походження, [27 II: 69] (пор. *хасен*, *хосен*, *хосна*, *хусен* [пор. 8: 172–3] — «І права не маєш, бо він уже в *хосен* увійшов». [20: 158]. Хоснувати 'користуватися' – «Ще один рік не *дохоснував!*» [20: 158]. Як зрахувати все, буде угрів із сорок. Є й пустир, а деяку люди *хоснують*. [19: 133]. – [26: 172–3; 23 IV: 411 *хосен*, *хісна*; деривати *хосний*, *хоснувати* (*хіснувати*)). – [12: 634];

цімбор(а) 'друг, товариш' < угор. *cimbora* (< румунського походження, [27 I: 437] — У Ріу Садулу клекоче в голові: Прийшли *цімбори*, молодість далека? [18: 30]. – [26: 423], у закарпатських діалектах слово вживається у жіночому роді *цімбора*, *цимбора* [12: 634];

чарда 'корчма, шинок' < угор. *csárda* (сербсько-хорватського походження, [27 I: 482] — Що знають стежку в придорожню *чарду*. [18: 42]. – [12: 635]. *Чардаш* 'вид угорського народного танцю' < угор. *csárdás* — Трохи відпочивши, музика б'є *чардаш*. [20: 104]. – [12: 635];

шаркань 'змія' < угор. *sárkány* (< старотюрського походж., [27 III: 493–494] [пор. 8: 173] — Єдвабний *шаркань*, полунична паста. Ще наша руська доля не пропада... [18: 44]. – [26: 431];

югас 'вівчар' < угор. *juhász* (іменник *juh* 'вівця' невідомого походж., [27 II: 284] — В одного *югаса* аж виперлась бімбовка, В шпиталях сплять кастровані русини. [18: 22]. – [26: 438; 23 IV: 531]. – Див. ще [12: 599].

Серед вищеназваних прикладів знаходимо гунгаризми, які за своїм первинним походженням є слов'янізмами в угорській мові. Але фонетичні та морфологічні особливості свідчать про їх зворотне запозичення в українських говорах Закарпаття. На проблему зворотних запозичень в рутенській (тобто закарпатській українській мові) вперше привернув увагу мовознавців Ласло Чопей у статті «Magyar szók a rutén nyelvben» [Угорські слова в рутенській мові], в якій автор наголошує, що серед 436 зафіксованих ним гунгаризмів 14

є зворотними запозиченнями в рутенській мові. Найобґрунтованішою щодо слов'янських запозичень в угорській мові до сьогодні залишається двотомна монографія І. Кнежі [37].

Серед виявлених нами гунгаризмів номени *бороцк, гати, тазда, дараба, кабат, левенте, леквар* за походженням є слов'янізмами, однак до українських говорів Закарпаття вони потрапили посередництвом угорської мови / угорських говорів. І. Кнежа указує на конкретну мову-джерело декількох з вищенаведених зворотних слів: із сербсько-хорватської мови є запозиченнями в угорській мові номени *гати* і *левенте*, при аналізі слова *кабат* указується, що це південнослов'янізм, *леквар* – словакізм, а *тазда* і *дараба* – без вказівки на конкретну слов'янську мову чи групу слов'янських мов називає слов'янізмами.

На основі вищенаведених прикладів можемо зробити висновки:

1. У мові творів І. Чендея мало діалектних елементів, у тому числі гунгаризмів. Автор, мабуть, свідомо уникав їх використання. Тому гунгаризми зустрічаються у його творах тільки подекуди. Угорські лексичні елементи (їх усього чотири) використовуються з певною стилістичною метою, зокрема, у трьох випадках у діалогах. Вжиті ним угорські запозичення *кабат, легінь, лани, готар* виходять за межі закарпатських говорів, вони розповсюджені у галицьких, буковинських та лемківських говорах [дет. див. 4: 337–386; 5: 14: 37–48].

2. Ф. Потушняк часто вдається до використання закарпатських діалектизмів, у тому числі і гунгаризмів, в аналізованих творах їх нараховується біля тридцяти. Серед вживаних письменником гунгаризмів є й такі, які поступово архаїзуються, а деякі стають історизмами, серед них такі як *биреш, бохтар, вуйош, лампаш, олгоднодь, пенге* і т. д.

3. Мова творів П. Мідянки відображає сучасний стан лексичного складу говірки Тячівщини. У його поезіях відчутий специфічний закарпатський мовний колорит, який, можливо, дещо утруднює сприймання віршів читачами інших регіонів України. Автор не оминає і використання іншомовних лексичних запозичень, у тому числі й і гунгаризмів, що є прямим свідченням довготривалих контактів представників різних національностей цієї території. Тому мова творів П. Мідянки має неабияке значення у збереженні оригінальності народної мови закарпатців.

Враховуючи вищенаведені результати досліджень, ми дійшли таких висновків:

1. Дослідження українсько-угорських міжмовних контактів в ЗУІ є одним з найактуальніших питань наукової роботи як з точки зору україністики, так і угористики.

2. За допомогою соціолінгвістичних опитувань було виявлено, що угорське населення Закарпаття у побуті користується переважно своєю рідною мовою, в адміністративній сфері – переважно українською, старше за віком населення – деколи російською мовою.

3. Змішування кодів серед угорського та українського населення Закарпаття є явищем щоденним, з точки зору лінгвістики – мовно-інтерферентним.

4. У мові закарпатських угорців наявні всі типи українських лексичних

запозичень. Вплив української мови простежується на всіх мовних рівнях.

5. Вивчення українсько-угорських міжмовних контактів з точки зору соціолінгвістики є новою, не до кінця дослідженою сферою як української, так і угорської лінгвістики.

6. Наявність гунгаризмів у живій народній мові українців Закарпаття, певна їх кількість в українській літературній мові, а також у мові художніх творів місцевих письменників свідчить про довготривалі безпосередні контакти двох народів, результати яких простежуються і в наш час.

7. Угорські лексичні елементи найчастіше потрапляли у закарпатські говори безпосередньо усним шляхом, рідше – через книжну мову, однак угорська мова виконувала і функцію мови-посередника: таким чином в українські говори Закарпаття проникали германізми, словакізми, сербсько-хорватизми, румунізми, тюркізми тощо.

8. Переважна більшість гунгаризмів вживається письменниками із стилістичною метою – для надання змісту твору специфічного закарпатського мовного колориту.

9. З початку 90-х років ХХ століття явище угорського мовного впливу особливо простежується у мові творів сучасних письменників Закарпаття, які, окрім літературної мови, вдаються і до вживання діалектизмів (напр., Д. Кешеля, І. Петровцій, П. Чучка). Петро Мідянка тільки вкраплює діалектизми, основа в нього – українська літературна мова.

10. Вивчення українсько-угорських міжмовних контактів в ЗУІ передбачає подальшу роботу у цьому аспекті.

Українсько-угорські міжмовні контакти висвітлюються у низці наукових публікацій, а також у монографії [1. Черничко С. Угорська мова в Україні (на Закарпатті) / *A magyar nyelv Ukrainában (Kárpátalján)*. Budapest, 1998 (угорською мовою) – 320 р.; Черничко С. (ред.) Наше мовлення. Характерні особливості і умови існування закарпатських варіантів угорської мови. / *A mi szavunk járása. Bevezetés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba*. Берегово, 2003 (угорською мовою) – 292 р.; Черничко С. Феньвеші А. The sociolinguistic stratification of Hungarian in Subcarpathia. // *Multilingua*, Vol. 19–1/2 (2000), Special issue on East–Central Europe, P. 97–124; Бергсасі А., Черничко С. Дослідження угорсько-українських міжмовних контактів методами соціальної лінгвістики. // *Acta Beregsasiensis*, Науковий збірник Закарпатського угорського інституту ім. Ф. Ракоці II, 2003, с. 13–17; Бергсасі А. Черничко С. Українська мова у школах з угорською мовою навчання у соціолінгвістичному аспекті. // *Українознавство* 2005/4: 82–86; Черничко С. Hungarian in Ukraine. Anna Fenyvesi (ed.). // 3 поезій Івана Петровція «Наші и нинаші співанкы»). // М. Moser – А. Zoltán (Hg.). *Eine geteilte Nation in Österreich-Ungarn: Die Ukrainer (Ruthenen, Russinen) im Blickfeld von Wien und Budapest*. (Slavische Sprachgeschichte, Bd. 4). Wien–Budapest 2008. P. 193–216; Отражение влияния венгерского языка на закарпатский диалект украинского языка в процессе межъязыковых взаимодействий. Т.В. Балуш (відп. ред.) // *Взаимодействие и взаимопроникновение языков и культур: состояние и перспективы*. Материалы Международной научной конференции г. Минск, 20–21 марта 2008 г. Часть 2. Минск 2008. с. 7–9. Лесичні гунгаризми у мові

художніх творів Юрія Станинця. // Josef Anders (red.) *Ucrainica III. Současná ukrajinistika. 1. část. Sborník článků.* Universita Palackého v Olomouci. Olomouc 2008. 167–171.

ЛІТЕРАТУРА

1. Альбрехт А. Західноукраїнські лексичні запозичення у творах закарпатоукраїнських письменників. // Сучасні проблеми мовознавства і літературознавства. Збірник наукових праць. Вип. 4. Ужгород, 2001. – С. 61–63.
2. Балецкий Э. Венгерские заимствования в лемковском говоре села Комашка в Венгрии. // *Studia Slavica*. IV. Budapest, 1958. – С. 23–46.
3. Балецкий Э. Венгерское *kert* в закарпатских украинских говорах. // *Studia Slavica*. Tomus IV. Budapest, 1961. – С. 247–265.
4. Балецкий Э. О некоторых венгерских заимствованиях в украинском языке. // *Studia Slavica* IX. Budapest, 1963. – С. 337–386.
5. Барань Є. Гунгаризми у творах галицьких письменників кінця XIX – початку XX століття (на прикладі творів Марка Черемшини). // Язика и литературы восточных славян в аспекте исторического развития. Zielona Góra (у друці).
6. Голомб Л.Г. Питання про мову творів письменників Закарпаття у працях І. Франка та М. Драгоманова. // Українська мова на Закарпатті у минулому і сьогодні. Матеріали науково-практичної конференції (Ужгород, 5–6 травня 1992 року). Ужгород, 1993. – С. 129–133.
7. Дзензелівський Й. О. Спостереження над складом лексики драми О. Духновича «Добродітель превyšшає багатство». // Матеріали наукової конференції. Пряшів, 1965. – С. 151–169.
8. Дژه Л. К вопросу о венгерских заимствованиях в закарпатских памятниках XVI–XVIII вв. // *Studia Slavica* VII. Budapest, 1961. – С. 139–176.
9. Етимологічний словник української мови. В 7 томах. Гол. ред. О. С. Мельничук. Т. I–V. Київ, 1982–2006.
10. Кочерган М. П. Загальне мовознавство. Київ, 1999. – 247 с.
11. Лизанец П. М. Украинско-венгерские языковые контакты. Автореферат докторської дисертації. Львів, 1971. – 46 с.
12. Лизанец П. Н. Венгерско-украинские межъязыковые связи. Венгерские заимствования в украинских говорах Закарпаття. Будапешт, 1976. – 683 с.
13. Лизанец П. М. Діалектими-мадяризи та їх стилістичні функції в романі М. І. Томчання «Жменяки». // Тези доповідей до XIX наукової конференції. Серія мовознавча. Ужгород, 1965. – С. 71–75.
14. Лизанец П. М. До питання про мадяризи в українській мові (На матеріалі творів О. Кобилянської). // Тези доповідей та повідомлення до наукової конференції, присвяченої 100-річчю з дня народження О. Ю. Кобилянської. Ужгород, 1964. – С. 37–48.
15. Лизанец П. М. Лексичні мадяризи в художніх творах О. Духновича. // Літературна та педагогічна спадщина О. Духновича. // Тези доповідей та повідомлень до наукової сесії, присвяченої 100-річчю з дня смерті О. Духновича. Ужгород, 1965. – С. 51–55.
16. Лизанец П. М. Лексичні мадяризи та їх стилістичні функції у новелах М. Томчання. – Розвиток української радянської новели. // Тези доповідей до міжвузівської наукової конференції. Ужгород, 1966. – С. 106–111.
17. Лизанец П. Мадяризм. // Українська мова. Енциклопедія. Київ, 2004. – С. 298.
18. Мідянка П. Фараметлики. Ужгород, 1994. – 64 с.
19. Потушняк Федір Твори. Київ, 1980. – 495 с.
20. Потушняк Федір Честь роду. Ужгород, 1973. – 246 с.
21. Потушняк Федір Повінь. Ужгород, 1985. – 540 с.
22. Pot A.: A magyar nyelv fejlődése. A magyar-keleti szláv nyelvi kapcsolatok [Розвиток угорської мови. Угорсько-східнослов'янські міжмовні контакти]. Київ–Ужгород, 1968. – 265 с.
23. Словарь української мови. Зібрала редакція журналу «Киевская старина», Упорядкував, з додатком власного матеріалу, Б. Грінченко. I–IV. Київ, 1907–1909.
24. Хланга І. В. Літературне Закарпаття у XX столітті. Біобібліографічний покажчик. Ужгород 1995. – 962 с.
25. Чендей Іван Кринична вода (Сестри). Ужгород, 1980. – 284 с.
26. Чопей Л. Русько-мадярський словарь. Будапешт, 1883. – 446 с.
27. A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára [Історико-етимологічний словник угорської мови]. Т. 1–3. Budapest, 1967–1976. – 3482 p.
28. Bartha Csilla: A kétnyelvűség alapkérdései. Beszélők és közösségek. [Основні питання двомовності. Мовці і спільноти]. Budapest. 1999. – 268 p.
29. Bartha Csilla: A nyelvek közötti érintkezés univerzáléi (Néhány adalék a kódváltás kérdésköréhez). [Універсали міжмовних взаємозв'язків. (Дані до питання змішування кодів)]. // Emlékkönyv Rác Endre hetvenedik születésnapjára. Budapest. 1992. – P. 19–28.
30. Bartha Csilla: Megjegyzések a lexikai kölcsönzésről. [Зауваження про лексичні запозичення]. // Kazocsa Sándor Géza szerk., Emlékkönyv Fábian Pál hetvenedik születésnapjára. Budapest.

1993. – P. 6–35.
31. Csopely László: Magyar szók a rutén nyelvben. [Угорські слова в рутенській мові]. // Nyelvtudományi közlemények XVI. Budapest, 1881. 270–294.
 32. Fishman Joshua A.: Who speaks what language to whom and when. *La Linguistique* 1965 (2). – P. 67–88.
 33. Gal S. The Political Economy of Code Choice. // Monica Heller ed., *Codeswitching*. Berlin. 1988. – 372 p.
 34. Göncz L.: A magyar nyelv Jugoszláviában (Vajdaságban) [Угорська мова в Югославії (Воєводині)]. Budapest, 1999. – 320 p.
 35. Grosjean Grosjean, F. *Life with Two Languages: An Introduction to Bilingualism*. Cambridge: Harvard University Press, 1982. – 145 p.
 36. Gumperz J. *Discourse Strategies*. Cambridge: Cambridge University Press, 1982. – 288 p.
 37. Kniezsa István: A magyar nyelv szláv jövevényszavai I–II. [Слов'янські запозичення в угорській мові]. Budapest, 1955. – 1042 p.
 38. Lanstyák I.–Szabó Mihály G. Contact varieties of Hungarian in Slovakia: a contribution to their description. *International Journal of the Sociology of Language* 120 (1996). – P. 111–130.
 39. Lanstyák I.–Szabó Mihály G.: Magyar nyelvhasználat – iskola – kétnyelvűség. [Використання угорської мови – школа – двомовність]. Pozsony, 1997. – 174 p.
 40. Lizanec P.: A kárpátaljai magyar nyelvjárások atlasza I. kötet. [Атлас закарпатських угорських говорів. Т. I.]. Budapest, 1992. – 884 p.
 41. Lizanec P.: A kárpátaljai magyar nyelvjárások atlasza II. kötet. [Атлас закарпатських угорських говорів. Т. II.]. Ungvár, 1996. – 952 p.
 42. Lizanec P.: Magyar–ukrán nyelvi kapcsolatok (A kárpátontúli ukrán nyelvjárások anyagai alapján) [Українсько-угорські міжмовні контакти (на матеріалах закарпатських українських говорів)]. Ужгород, 1970. – 540 p.
 43. Magyar értelmező kéziszótár [Тлумачний словник угорської мови]. Budapest, 2003. – 1508 p.
 44. Markus V. Hungarian loanwords. // Kubijovyc V. (ред.) *Encyclopedia of Ukraine*. University of Toronto Press, 1988. – P. 274–275.
 45. Rot S.: Magyar–ukrán és ukrán–magyar kétnyelvűség Kárpát-Ukrajnában [Угорсько-українська та українсько-угорська двомовність у Карпатській Україні]. // *Magyar Nyelvőr* 91. 1967. – с. 185–191.